

Kulturarvsväxter för framtidens mångfald - Köksväxter i Nationella genbanken

Hur tillreds ett effektivt pepparrotselixir mot skörbjugg och varför måste egentligen vitlöken planteras på en hemlig plats för att inte förlora sin magiska kraft? När blev åbrodd och mästerrot gudomliga växter och var återfanns de?

I juni 2018, mer än tio år efter att Sparrisuppropet inleddes, presenteras äntligen de nyttiga arveväxter som samlades in i en bok skriven av uppropets projektledare Else-Marie Strese och Erik de Vahl, trädgårdsmästare i Nationella genbanken. I boken Kulturarvsväxter för framtidens mångfald presenteras de vegetativt förökade köks- och krydd- och medicinalväxter som samlades in och provodlades. Växter som exempelvis rosenrot, åbrodd, pepparrot och sparris samsas här med lökväxter som potatislök, vitlök och rosenlök. Sort för sort presenteras växternas kultur- och odlingshistoria men här ges också handfasta odlingsanvisningar och exempel på recept som hänger tätt samman med hur växtslagen nyttjats historiskt.

Av de upprop som Pom genomfört var Sparrisuppropet ett av de som var senast ut på banan. Hundratals inventerare var redan ute i landet på jakt efter rosor, prydnadslökar och perenner när uppropet drog i gång. Else-Marie Streses arbete med att inventera och provodla svensk brukshumle var då redan långt fortskridet och tidigare hade Fröuppropet också samlat in och dokumenterat de fröförökade köksväxterna.

Namnet fick uppropet efter den kategori köksväxter som förr ofta drevs i mörker för att få fram de mjälla och blekta grönsaker som under 1800-talet var högsta mode i de samhällskikt där maten tilläts vara mer än ett ständigt orosmoment. Kronärtskockor, kardon, kvanne, strandkål, rabarber och naturligtvis sparris återfanns i litteraturen då ibland under benämningen "sparrisväxter".

Utöver dessa växtslag kom uppropet också att innefatta vegetativt förökade lökar samt krydd- och medicinalväxter.

I boken kan du läsa om den rara ädelmyntan som användes i barkbrödet på 1860-talet, de stora pepparrotsodlingarna i Enköping vid 1800-talets slut, sparrisodlaren Johan Öhmans patenterade ångdrivningsapparat från 1855, Selma Lagerlöf-rabarbern från Falun och mycket mer.

Alla de sorter som beskrivs i boken ska nu bevaras för framtiden, tillsammans med sin kulturhistoria. De kommer finnas i Nationella genbanken i Alnarp, men även visas upp på lokala klonarkiv runt om i landet. Förhoppningsvis kommer även fler av dem kunna återlanseras i handeln under varumärket Grönt Kulturarv

I arbetet med boken har det blivit tydligt att uppropet och inventeringarna trots sin omfattning inte nått hela vägen fram för alla växtslag.

Vitlök är ett exempel på en köksväxt som Poms inventeringar inte riktigt lyckats fånga upp för det blygsamma antal som presenteras i boken kommer alla från Småland och Östergötland. Vi vet att vitlök har en mycket lång odlingshistoria bland allmogen och ofta historiskt beskrivits som böndernas universalläkemedel. Vi efterlyser därför fler tips på äldre vitlökar med spårbar odlingshistoria till innan 1950-talet. Andra växtgrupper vi fortfarande tror oss sakna är rödskaliga jordärtskockor samt vegetativt förökade kulturformer av mynta.

Har du tips på någon av de köksväxter vi efterlyser eller andra växter med lång odlingshistoria i landet? Vill du veta mer om boken och arbetet med Sparrisuppropet?

För växttips, hör av dig till Erik de Vahl: erik.de.vahl@slu.se, telefon: 0724-54 98 79, eller skriv till: Pom/Nationella genbanken Box 57, 230 53 Alnarp

Else-Marie Strese, else-marie.strese@nordiskamuseet.se

Eva Jansson: eva.jansson@slu.se. Samordnare för Programmet för odlad mångfald och redaktör för boken.

Läs mer på <http://www.slu.se/pom/publikationer/bocker>

Bildtext omslag: I boken Kulturarvsväxter för framtidens mångfald presenteras de vegetativt förökade köks- och krydd- och medicinalväxter som samlades in och provodlades under "Sparrisuppropet"

Bildtext sparris: Sparrisen 'Ekeberg' kommer från Ekebergs Säteri i Närke där sparrissängar finns inritade på kartor från 1800-talet. Foto: Erik de Vahl